Vol. 1, Issue 2

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA “TARBIYA” FANINING O‘RNI

Abdixalimova Elzara Nabijon qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasi

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda “Tarbiya” fanining o‘rni, pedagogik ahamiyati hamda ta’lim-tarbiya jarayonidagi samaradorligi yoritiladi. Xususan, mazkur fan orqali o‘quvchilarda Vatanga muhabbat, milliy urf-odat va an’analarga hurmat, kattalarga ehtirom, kichiklarga izzat, mehr-oqibat, insonparvarlik, halollik, adolat va bag‘rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, boshlang‘ich ta’lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishning samarali pedagogik usullari, xalq og‘zaki ijodi namunalari, ibratli hikoyalar, maqollar, ertaklar hamda hayotiy misollardan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada “Tarbiya” fanining yosh avlodni ma’naviy yetuk, axloqiy barkamol, vatanparvar va mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashdagi ahamiyatiga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, “Tarbiya” fani, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, ma’naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, vatanparvarlik, milliy urf-odatlar, an’analar, insonparvarlik, mehr-oqibat, bag‘rikenglik, ma’naviy barkamollik, yosh avlod tarbiyasi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda yosh avlodni ma’naviy yetuk, axloqiy barkamol, vatanparvar va keng dunyoqarashga ega shaxs sifatida tarbiyalash ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki jamiyatning kelajakdagi taraqqiyoti, avvalo, yoshlarning bilim darajasi,

ma’naviy dunyosi, odob-axloqi va hayotiy qarashlariga bog‘liq. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishga ham alohida e’tibor qaratish zarur. Milliy qadriyatlar xalqning ko‘p asrlik tarixi, urf-odatlari, an’analari, tili, madaniyati, ma’naviy merosi va turmush tarzida namoyon bo‘ladi. Umuminsoniy qadriyatlar esa insoniyat uchun umumiy bo‘lgan tinchlik, do‘stlik, mehr-oqibat, insonparvarlik, adolat, halollik, tenglik va bag‘rikenglik kabi fazilatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu qadriyatlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, yosh avlodning ma’naviy kamolotida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim davri bola shaxsining shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o‘quvchilarda yaxshilik va yomonlikni farqlash, kattalarni hurmat qilish, kichiklarga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, do‘stlariga yordam berish, o‘z Vatanini sevish kabi dastlabki axloqiy tushunchalar shakllana boshlaydi. Bolalik davrida singdirilgan ijobiy fazilatlar insonning keyingi hayotida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan, avloddan avlodga o‘tib kelayotgan ma’naviy boyliklari va hayotiy an’analaridir. O‘zbek xalqining milliy qadriyatlari orasida kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, ota-onaga ehtirom, mehmondo‘stlik, mehr-oqibat, mahalla va qo‘ni-qo‘shnichilik munosabatlari, oilaga sadoqat, mehnatsevarlik va vatanparvarlik alohida o‘rin egallaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ushbu qadriyatlarni o‘rgatish ularning milliy o‘zligini anglashiga, o‘z xalqining tarixi va madaniyatiga hurmat bilan munosabatda bo‘lishiga yordam beradi. Masalan, “Odob — inson ko‘rki”, “Ota-onani e’zozlash”, “Mehmondo‘stlik — milliy fazilatimiz”, “Vatanim — faxrim” kabi mavzular orqali bolalarga xalqimizga xos ezgu an’analar tushuntiriladi. Milliy qadriyatlarni shakllantirishda xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish katta samara beradi. Maqollar, ertaklar, topishmoqlar, rivoyatlar va hikmatli so‘zlar bolalarning yosh xususiyatlariga mos, sodda va ta’sirchan tarbiyaviy vositalardir. Masalan, “Kattaga hurmatda bo‘l, kichikka izzatda bo‘l”, “Yaxshilik qil, dengizga ot”, “Odobli bola elga manzur” kabi maqollar orqali

o‘quvchilarga odob-axloq, mehribonlik va insoniylik tushunchalari singdiriladi. Shuningdek, milliy bayramlar, xalq an’analari va tarixiy sanalarni o‘rganish ham o‘quvchilarning ma’naviy tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Navro‘z bayrami, Mustaqillik bayrami, ustoz va murabbiylarni qadrlash, keksalarni e’zozlash kabi mavzularda tashkil etilgan tadbirlar bolalarda milliy g‘urur, birdamlik va Vatanga muhabbat tuyg‘ularini kuchaytiradi.

Umuminsoniy qadriyatlar insoniyatning umumiy manfaatlari, ezgu maqsadlari va axloqiy tamoyillarini ifodalaydi. Tinchlik, do‘stlik, mehr-shafqat, adolat, halollik, insonparvarlik, bag‘rikenglik, o‘zaro yordam va hurmat ana shunday qadriyatlar sirasiga kiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, atrofdagilar bilan sog‘lom munosabat o‘rnatishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga zamin yaratadi. “Tarbiya” darslarida turli hayotiy vaziyatlarni muhokama qilish, rolli o‘yinlar tashkil etish va jamoaviy topshiriqlar bajarish orqali o‘quvchilarda insoniy fazilatlarni rivojlantirish mumkin. Masalan, “Do‘stlik nima?”, “Nima uchun rostgo‘y bo‘lish kerak?”, “Boshqalarga qanday yordam berish mumkin?”, “Adolatli inson qanday bo‘ladi?” kabi savollar o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Ular ushbu savollarga o‘z hayotiy tajribalaridan kelib chiqib javob berish orqali yaxshilik, yomonlik, adolat, halollik va mas’uliyat tushunchalarini chuqurroq anglaydilar. Umuminsoniy qadriyatlarni o‘rgatishda amaliy mashg‘ulotlarning ham ahamiyati katta. Masalan, sinfda “Yaxshilik haftaligi”ni tashkil etish, o‘quvchilarga bir-biriga yordam berish, tabiatni asrash, keksalarga hurmat ko‘rsatish va jamoat joylarida odob saqlash kabi vazifalarni topshirish mumkin. Bunday faoliyatlar o‘quvchilarda o‘rgangan bilimlarini kundalik hayotda qo‘llash ko‘nikmasini shakllantiradi. Shuningdek, bag‘rikenglik va turli millat vakillariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni o‘rgatish ham muhimdir. O‘quvchilar turli xalqlarning madaniyati, urf-odatlari va an’analari bilan tanishish orqali insonlarni millati, tili yoki dunyoqarashidan qat’i nazar hurmat qilish zarurligini anglaydilar.

“Tarbiya” fanini o‘qitishda samarali pedagogik metodlardan foydalanish

“Tarbiya” fanining samaradorligi ko‘p jihatdan darslarda qo‘llaniladigan metod va vositalarga bog‘liq. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari mavzuni faqat tinglash orqali emas, balki ko‘rish, eshitish, muhokama qilish, o‘yinlarda qatnashish va amaliy faoliyat orqali yaxshiroq o‘zlashtiradilar. Shu sababli tarbiyaviy mashg‘ulotlarda interfaol metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

“**Aqliy hujum” metodi.** Ushbu metod orqali o‘quvchilarga muayyan tarbiyaviy mavzu yuzasidan savollar beriladi. Masalan, “Vatan deganda nimani tushunasiz?”, “Yaxshi inson qanday fazilatlarga ega bo‘lishi kerak?” kabi savollar bolalarni erkin fikr bildirishga undaydi.

“Klaster” metodi. Bu metod milliy va umuminsoniy qadriyatlarni guruhlarga ajratib o‘rganishda samarali hisoblanadi. Masalan, doskaning markaziga “Milliy qadriyatlar” tushunchasi yoziladi va uning atrofida mehmondo‘stlik, kattalarga hurmat, milliy urf-odatlar, oilaga ehtirom kabi tushunchalar joylashtiriladi.

“Rolli o‘yin” metodi. O‘quvchilar turli hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish orqali odob-axloq qoidalarini amalda o‘rganadilar. Masalan, keksa insonga yordam berish, do‘stiga ko‘maklashish, mehmonni kutib olish kabi vaziyatlar orqali ularda mehribonlik va hurmat fazilatlari shakllanadi.

“Muammoli vaziyat” metodi. O‘quvchilarga kundalik hayotda uchrashi mumkin bo‘lgan tarbiyaviy vaziyatlar taqdim etiladi. Masalan, “Agar sinfdoshingiz xato qilsa, unga qanday munosabatda bo‘lasiz?” yoki “Yo‘lda yordamga muhtoj insonni ko‘rsangiz, nima qilasiz?” kabi savollar orqali bolalarda to‘g‘ri qaror qabul qilish va mas’uliyat hissi rivojlantiriladi.

“Hikoya va suhbat” metodi. Ibratli hikoyalar, ertaklar va hayotiy voqealar asosida tashkil etilgan suhbatlar bolalarning hissiy dunyosiga ta’sir ko‘rsatadi. Bunday mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilar qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish, yaxshi va yomon odatlarni farqlash hamda xulosa chiqarishni o‘rganadilar.

Bola tarbiyasida oila, maktab va mahalla hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Chunki farzand dastlabki tarbiyaviy tushunchalarni oilada egallaydi, maktabda olgan bilimlarini mustahkamlaydi va ijtimoiy muhitda amalda qo‘llaydi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida ushbu uchta muassasaning hamkorligi zarur hisoblanadi. Oilada ota-onaning farzandga ko‘rsatadigan shaxsiy namunasi tarbiyaning eng samarali vositalaridan biridir. Bola kattalarning o‘zaro munosabati, muomala madaniyati, mehnatga munosabati va boshqalarga ko‘rsatadigan hurmatini kuzatish orqali ko‘plab fazilatlarni o‘zlashtiradi. Masalan, ota-onaning keksalarni e’zozlashi, qo‘ni-qo‘shnilarga yordam berishi, oilada mehr-oqibat muhitini yaratishi bolada ham shu fazilatlarning shakllanishiga yordam beradi. Maktab esa oilada boshlangan tarbiya jarayonini ta’limiy mashg‘ulotlar, jamoaviy tadbirlar va turli tarbiyaviy faoliyatlar orqali rivojlantiradi. O‘qituvchi o‘quvchilarning xulq-atvorini kuzatib borishi, ularni ijobiy ishlarga rag‘batlantirishi va mavjud kamchiliklarni to‘g‘ri pedagogik yondashuv asosida bartaraf etishi lozim. Mahalla muhitida tashkil etiladigan hasharlar, bayramlar, keksalar bilan uchrashuvlar, xayriya tadbirlari va turli ma’naviy-ma’rifiy loyihalar ham bolalarning ijtimoiy faolligini oshiradi. Bunday tadbirlarda ishtirok etish orqali o‘quvchilar jamoaga foyda keltirish, boshqalarga yordam berish va jamiyat oldidagi mas’uliyatni his qilishni o‘rganadilar. Shunday qilib, oila, maktab va mahalla hamkorligi asosida tashkil etilgan tarbiyaviy faoliyat boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy o‘zlikni anglash, insoniylik, vatanparvarlik va ijtimoiy mas’uliyat kabi fazilatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda “Tarbiya” fanining o‘rni beqiyosdir. Ushbu fan yosh avlodning ma’naviy dunyosini boyitish, axloqiy fazilatlarini rivojlantirish, milliy merosga hurmat va umuminsoniy tamoyillarga sadoqat ruhida tarbiyalashda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. “Tarbiya” fani orqali o‘quvchilarda Vatanga muhabbat, ota-onaga hurmat, kattalarga ehtirom, kichiklarga g‘amxo‘rlik, halollik, rostgo‘ylik,

adolat, mehr-oqibat va bag‘rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin. Bunda xalq og‘zaki ijodi namunalari, milliy urf-odatlar, ibratli hikoyalar, maqollar, ertaklar va hayotiy misollardan foydalanish yuqori tarbiyaviy samaradorlik beradi. Shuningdek, dars jarayonida interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar, rolli mashg‘ulotlar va muammoli vaziyatlardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Eng muhimi, ular o‘rgangan axloqiy tushunchalarini kundalik hayotda qo‘llash, mustaqil fikrlash va to‘g‘ri xulosa chiqarish ko‘nikmalarini egallaydilar.

.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.
4. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent.
5. Kaykovus. Qobusnoma. – Toshkent: O‘qituvchi.
6. Abdulla Avloniy. Birinchi muallim. – Toshkent.
7. Boshlang‘ich sinflar uchun “Tarbiya” fanidan darsliklar. 1–4-sinflar. – Toshkent.
8. UNESCO. Learning: The Treasure Within. – Paris: UNESCO, 1996.